

Дати

LXXXV

15 квітня відзначає свій 85-літній ювілей Віталій Григорович Дончик – академік НАН України, доктор філологічних наук, професор, лауреат Державної премії України імені Тараса Шевченка, лауреат премії НАН України імені Івана Франка, головний науковий співробітник Інституту літератури ім. Т. Г. Шевченка НАН України, головний редактор журналу “Слово і Час” (1989 – 1999), громадський і політичний діяч, автор низки монографій та численних наукових, літературно-критичних і публіцистичних статей. Серед його найвагоміших набутків останніх років – видання вибраних праць “Доля української літератури – доля України: Монологи і полілози” (2011), “Неминуче й неминуще: Літературні дасліди і хроніки” (2012),

фундаментальні проекти “Історія української літератури” у 12 томах (за заг. редакцією В. Дончика, опубліковано 4 томи) та “Українська літературна критика ХХ століття: Антологія у двох томах” (наук. редактор В. Дончик, опубліковані т. 1 і т. 2, кн. 1, кн. 2 у видавництві). А незабаром побачить світ його нова книжка із промовистою назвою “З віків і на віки: Вибране... І коментарі”. Тяглість, роль національних традицій і цінностей, історична пам’ять – домінантні мотиви літературознавчих, етнокультурних, а часто й актуальних політико-ідеологічних міркувань та узагальнень ученого. За жанровим розмаїттям книжки – широка портретна панорама українського письменства другої половини ХХ – початку ХХІ ст., цілісний розгляд як різноскладового літературного процесу, так і багатьох пов’язаних із ним наболілих духовних проблем України на зламі епох. Відкриває книжку своєрідна передмова з назвою “Відліки”. Це, пояснює автор таку назву, “не якісь особливі відкриття, це, як правило, “вихідні положення”, постійно наявні в моїх літературно-критичних чи політологічних міркуваннях акценти” (окремі з них публікуємо нижче).

Редакція журналу щиро вітає ювіляра, зичить міцного здоров’я й нових вагомих здобутків у науковій і громадській діяльності. З роси й води Вам, вельмишановний Віталію Григоровичу!

ВІДЛКИ

“XX століття для української літератури і, відповідно, критики й літературознавства було щасливим – за кількістю та яскравістю талантів, що виступили в цей час, за дедалі більшим увиразненням її тяглості від прадавніх часів, усталенням соборності літературного процесу, здійснюваного в кордонах різних імперій, на різних географічних широтах, та водночас і загрозливо руйнівним, і трагічним для неї. Історична пам'ять не дозволяє забувати про незмірність утрат творчого потенціалу, про систематичні заборони самої мови, репресії, переслідування, ув'язнення, аж до фізичного знищення сотень талановитих особистостей, а з ними – вигублення, ще в зародку, життєносних і перспективних художніх започаткувань, про все інше, лихе й несприятливе, що випало на долю українців у ці підневільні майже сто років. Саме бездержавницькі, колоніальні умови існування щоразу змушували українську літературу брати на себе різні, часто далекі від мистецьких, – громадсько-просвітницькі, політично-публіцистичні, виховні – обов'язки, тобто виходити за межі свого одвічного покликання жриці краси, співця загальнолюдських ідеалів, охоронця християнських цінностей, за межі “штуки для штуки” <...>

Ідеться, отже, про специфічні, не відомі літературам з іншою історією, якості й деформації письменства підневільного, але й так само – про народжувані всупереч чи супротив умовам компенсаційні винаходи та альтернативні новації” (*Місія органічна і усвідомлена, 2011*).

“Засвоювати досвід інших, користатися з нього, навчатися на ньому завжди означало спиратися на все краще, продуктивне і не повторювати чужих помилок та блукань манівцями. Але й не оглядатися постійно лише на зовнішні приклади й імперативи, відтак не перетворювати, “змагаючись”, об'єктивний історичний процес на суцільний ланцюг мавпувальних саморевізій, самозречень, а то й руйнувань, – це виразні ознаки дуже хисткої й сумнівної методології. В літературі “силові прийоми”, небажання рахуватися з її внутрішніми об'єктивними закономірностями, з її традиціями особливо згубні і, як правило, призводять до негативізму і, логічно, передовсім щодо власної національної літератури” (*Про історію літератури, якої досі не було, 2002*).

“Щоб захистити себе, свою культуру (про етноохоронні зусилля дбають усі нації), конче необхідні: 1) рішучість влади із відповідно самостійним

У редакції
“Літературної
газети”.
Працівники
газети:
В. Дончик
(ліворуч)
та В. Гримич
(праворуч)
із другом
недавніх
студентських
літ,
журналістом
А. Звягінцевим.
1958–1959 рр.

менталітетом і орієнтацією на історично-національну духовність; 2) закони, які б не просто щось “квотували” і встановлювали певні (“толерантні”) проценти, а беззастережно забезпечували (згідно з Конституцією!) українській мові, літературі, культурі, пресі, радіо, телебаченню законний пріоритет, а внаслідку – цілковите й повнокровне функціонування державної мови в усіх кінцях України і в усіх сферах життя; і 3) категорична відмова (як наскрізне національне надзавдання!) від свідомого чи підсвідомого самодопитування: чи гірші ми, чи кращі? Порівняно з Росією? З Європою? Америкою? <...>

Таке озирання *нав'язують* нам, за такими принципами не живе жодна культура жодної країни, тим більше культура з тисячолітніми витокami... Так, мусимо взорувати на світові виміри, але покладатися на критерії, засади, традиції найперше власної національної системи цінностей...” (*Текст і контекст // Доля української літератури – доля України, 2011*).

“Найбільша моя тривога – як ученого-літературознавця, і як громадянина, як українця –...це – *витіснення*. На рівні не лише аналізу сьогоденної ситуації, а й на рівні суто емпіричному я відчуваю, як здійснюється – із різних боків, у різних галузях і сферах, під різними приводами й “концепціями”, з різних геополітичних центрів – аж ніяк не довільне, а цілеспрямоване *витіснення* українства й усього українського, насамперед мови, культури, традицій, з нашого цілком законного й рідного простору, обмеження нашого діалогу з читачем (теле- й кіноглядачем)” (*Боротьба нового і старого чи витіснення національного? (Постмодернізм – український варіант сьогодні й завтра)* – розмова В. Дончика, Д. Дроздовського, П. Іванишина, 2008).

“І ось тут про головне. Про десятки разів мною згадуваний у різних виступах і статтях унісон, який, хотілося б сказати, на диво, але з усього видно, що зовсім не на диво, виникає між десакралізаторами-науковцями та антиукраїнськими за ідеологією силами, котрі упродовж років незалежності, а особливо в останнє десятиліття, не вгавають у цілеспрямованій кампанії з вихолощення, розмивання, а в переваж – дискредитації усього українського, та й самих понять *нації, національної ідеї, національної держави, традицій, національної демократії, націоналізму і патріотизму*. Ці загальноновживані поняття зовсім не приймаються ними саме з визначенням *український* – українська національна держава, український патріотизм тощо...

...Тож я й кажу: ми, плюралісти, готові до дискусій із будь-яких наукових питань, до полеміки з різними методологіями й методиками, різними підходами й версіями, навіть світоглядами, але не з фальсифікаціями й фобіями” (*Проект потрібний і важливий, 2010*).

У дружному колі американських українців. Зліва направо: Іван Фізер із дружиною (третя зліва), В. Дончик, Левко Майстренко (крайній праворуч) і художники Олег (сидить) та Ірен (друга зліва) Федишини. 1991 р.

Із В. Чорноволом на мітингу.
Липень 1992 р.

“Гострота дискусії довкола шістдесятників, яка не була “оголошеною”, але була неодмінним складником літературного процесу впродовж десятиліття, була зумовлена передовсім різким несприйняттям із боку правовірних “соцреалістів” усього нового, що приносила в літературу молода талановита пагінь, звинуваченнями їх у різних “відступах” і переступах. Це, зрештою, і призвело до перетворення дискусії (за звичним “радянським сюжетом”) у розгромну кампанію і прицвяховуванням політичних наличок (“ярликів”). Утім більшість критиків, старші письменники вітали шістдесятників

і не підтримували спрощені заідеологізовані закиди “вірних помічників партії”, їхні перекручені трактування: космоїзм світопочування (“відірваність од життя”), вільний вияв творчої індивідуальності (“суб’єктивізм”, “вузькість”), особистий погляд на речі (“індивідуалізм” і “якання”), інтелектуалізм (“заумність”, “надуманість”), особлива, багата метафоричність, нескута асоціативність, забуті в поезії парадоксальність і афористичність (“незрозумілість, ускладненість, ігнорування смаків простого читача”), загальне пожвавлення художніх пошуків (“формалістські трюкацтва”), порушення прозаїками раніше нечіпаних, “закритих” тем і проблем, явищ і деталей життя, зображення неходувльних персонажів (“зосередження винятково на тінювих сторонах дійсності”, “змалювання ущербних героїв”), посилення психологізму (“копирсання в темних закапелках душі”), використання багатих ресурсів української мови, народного слова (“архаїзація мови”) та ін. Плідні художні тенденції, утверджені в українській літературі 60-х, виявляється, не витримували критики з позицій соціалістичного реалізму.

І все ж зростання ролі й значення авторського “я”, власного погляду на світ письменника, його аналітико-психологічних, художньо-інтелектуальних пошуків, переборення описовості й лакувальництва тривало, і обговорення цих питань відбувалося (у тодішніх ідеологічних рамках). Поступово шістдесятники та інші письменники, старші й молодші, дедалі виразніше стали освоювати суто національні теми, мотиви, ідеї, підходити у своїх розмислах до того, що тепер називаємо національною ідентичністю, заглиблюватися в історію свого народу й наголошувати на українській “специфічності”, тобто звертатися в широкому розумінні до *національного питання*” (*Місія органічна й усвідомлена*, 2011).

“Чи багато в нас робиться, школою, зокрема, щоб література поставала перед молодістю людиною як таємнича сфера прекрасного? Чи допомагає школа учням уже в дитинстві відчувати смак естетичної насолоди, радість спілкування з талантом, щастя самостійного омислення, а не утилітарно-тематичного розгляду високохудожніх творів? Погляньмо на справу широко й самокритично: що в наших програмах, підручниках, методичних розробках, шкільних уроках переважає: установка на те, щоб, “користуючись наочними матеріалами”, дати учням певну суму знань, розкрити літературу як вмістилище соціальних істин, як набір ілюстрацій до дійсності чи мету виховувати почуття й емоції, формувати естетичні погляди й ідеали, розвивати уяву й фантазію, естетичний смак, прищеплювати любов до слова? Без виховання внутрішньої потреби до спілкування з літературою, світом прекрасного, яка має властивість не зникати з одержанням атестата, – зазнаватимемо величезних духовних (і світоглядних!) збитків...

Література чи не єдиний предмет у школі, який безпосередньо вчить не лише мислити, а й почувати, учить, як влучно сказав один із учасників дискусії в “Літературній Україні”, “сміятись і плакати”, одне слово, формує, як блискуче показав теоретично і практично В. Сухомлинський, культуру почуттів, творить те, що означаємо словом “духовність” (*Чи все зробила критика? 1981*).

“Невтишима ненависть кріпацького сина до панства та щире й щемке співчуття до покріпачених селян, солідарність, уболівання поета за свій уярмлений і всі уярмлені народи – що може бути логічнішим? Але мовиться про більше – про неприйняття і осуд покори як такої, про неприйняття рабства як психології, осуд кріпацтва – як кріпацької душі, про зневагу до змирення з підневільним станом.

Це – зневага вільної людини. Вільної внутрішньо, усім своїм еством, над якою не мають сили несправедливі закони несправедливого суспільства з усіма його ієрархічними – клановими, кастовими, соціальними, ідеологічними, конвенційними, релігійними, побутовими – зв’язками, що обплутують та обтяжують великих, посягаючи на їхню свободу, роблячи їх невольними чи принаймні не до кінця вільними. Шевченко рвав ці зв’язки, сповідуючи найвищі закони любові, добра, свободи, краси, закон Бога, якому звірився, на якого нарікав і не нарікав, якого благав, звертаючись упрост, не на колінах, особливо ведучи свою зболілу синівську розмову про Україну, її долю...” (*Нічим отверзуться уста...”? 2003*).

“Страшно впасти у кайдани, / Умирать в неволі, / А ще гірше – спати, спати / І спати на волі”; “Німі на панщину ідуть” (звернімо увагу: в іншому дуже відомому контексті теж цей епітет: “Возвеличу / Малих отих рабів *німих!*”); “Од молдованина до фіна / На всіх язиках все мовчить”; “І ми не ми, і я не я”; “Чиї сини, чиїх батьків?”; “Все покажем! <...> Як <...> кайдани кувати, / Як і носить!..”; “Нема на світі України, / Немає другого Дніпра”; “Свою Україну любіть, / Любіть її... Во время люте, / В остатню тяжкую минуту / За неї Господа моліть”; “В своїй хаті своя й правда, / І сила, і воля”... “Борітеся – поборете, / Вам Бог помагає!”.

Скільки їх у Шевченка, цих геніальних афоризмів, “концепційних ідіом”, невмирущих формул, покликаних розтоплювати “змерзлі душі”, згустків болю й гніву, ущільнених думок-почуттів, у яких розкривається і його гостре, далеке від ілюзій і міфів прозирання-розтинання суті, його “неветхая”, завжди сучасна, бо взорована на найвищі етичні засади філософія життя, і сам він –

Десятиліття “СіЧі”. Л. Скупейко вступає в права головного редактора журналу.
Зліва направо: Л. Скупейко, В. Дончик, О. Мишанич.

З Його Святістю Філаретом. 2015 р.

наш національний пророк, найпершими духовними цінностями для якого були любов до України і воля, свобода людини й народу” (*“Нічим отверзуться уста...”?*, 2003).

“У фразі “Україна для українців” ніколи не було слова *лише*. Але її, приписуючи патріотам, так довго й безсоромно кривотлумачили й паплюжили, що її вже слід сприймати не інакше, як *Україна не для українців*. Багатоетнічність (як і багатоконфесійність) – нормальні прикмети цивілізованої демократичної держави, однак чому їх треба протиставляти, як це роблять вороги України, національній державі, зокрема соборній і унітарній українській державі? З якого дива розводити по різні береги національну державу і громадянське суспільство, як це роблять вони ж?

Багатоетнічна політична “нація” – так. Багатоетнічне суспільство, населення – так. Кажемо народ України (у Конституції записано Український народ), і це означає, що йдеться про всі національні меншини, етнічні групи, усіх громадян країни. Та його ядром, осердям є українська нація, вона дала назву державі (тому й кажемо: титульна). У тій же Конституції України чітко обґрунтовано підстави проголошення нашої держави: *“багатовікова історія українського державотворення” та здійснення українською нацією... права на самовизначення” (Коли будеється не національна держава, 2012).*

“У всьому світі існують і національні держави, і громадянські суспільства, і політичні й етнічні нації, і титульні нації й меншини – й оті згадані вже нібито “демократичні заборони” й протиставлення абсолютно некоректні, науково неспроможні, вигадані несумлінними, антиукраїнськи налаштованими як журналістами, так і політиками та політологами, що працюють на відповідне “замовлення”.

Скрізь вони є, антипатріоти, агентура чужих інтересів. От тільки в Україні вони (не важливо якої – проросійської, проєврейської чи якоїсь іншої орієнтації) чомусь чи не найбільш безсоромні й цинічні у своїх “теоріях” і діях, найбільш розгнущдані. І розгадка цього щонайпевніше – у нас самих, нашому менталітеті, наших поступливості, змирливості, м’якосердості, терплячості, що апологети неукраїнської України розцінюють, мабуть, не інакше, як слабкість” (*А що замість патріотизму і хто замість патріотів? 2001).*

“Маємо дослухатися порад і застережень європейських і американських друзів нашої країни... Однак, дослухаючись, можемо й мусимо – як нащадки найдавнішої в Європі демократії – і сказати акцентовано про свої національні особливості, ба більше, відмінності. Український націоналізм у народному виявленні завжди був *захисний*, у ньому немає жодної ксенофобської тіні... Сама природа українського народу не войовнича, не загарбницька – ніколи в історії він не зазіхав на чужі землі...

Увіходити в Європу нації з багатовіковими традиціями, але з недооформленою, розмитою, гібридною, невиразною духовно-культурно державою, хай чи не найбільшою, хай із її географічним центром у себе, – навіщо?.. Щоб потрапити

**85-літній
учень
В. Дончик
вітає
з 95-літтям
свого
шкільного
вчителя,
письменника,
перекладача
Ілька
Корунця.
Лютий 2017 р.**

в нову несаможиттєвість? У такого “державного” утворення не може бути внутрішніх джерел для дальшого розвитку.

Із цих засад слід виходити і всім нашим друзям-партнерам, і самій нашій новій владі. Не чуємо ми від неї, яку державу вони омріяли і прагнуть будувати, які її національно-історичні (і культурні!) пріоритети – не заявлено про це ніде, а вся гуманітарна сфера відсунута (поки що? в умовах війни?) на задній план” (*Переднє слово. Любіть Україну або Яку державу ми будуємо? 2015*).

Фрагмент зі статті “Літературні дискусії ХХ століття і національне питання” – передмови до книжки: *Українська літературна критика ХХ століття. Антологія у двох томах. – Т. 1. Київ: Наук. думка, 2015. – С. 5-35.*

“Вільно та безперешкодно обговорювалося національне питання в літературі з різними його складниками і в різних аспектах за часів незалежності, зокрема в дискусіях, що їх загально, дещо схематизуючи, можна сформулювати як дискусію про модернізм та постмодернізм в українській літературі (1990-ті – 2000-ні роки).

Цікаво, що й у 1990-х роках опозиції в дискусійному просторі вимальовувалися досить знайомо: “модернізм чи народництво”? (згадаймо: “Європа чи Просвіта?”); література без вериг суспільної повинності, громадянської відповідальності чи література ідеологічної заангажованості? (колишня дихотомія: “чисте мистецтво” чи світоглядний обов’язок, якого “слухать мусиш”). Назагал – якщо відволіктися від нюансів, то, з одного боку, відбувалося поборювання “традиціоналізму” й “етнографізму”, із другого – утвердження тягlosti, сприймання традицій як неоціненного духовного спадку, їх розвиток і модернізація. Незважаючи на те, що негаційний підхід виявлявся <...> більш активно, а то й по-постмодерністськи (чи феміністськи) агресивно, аніж упереваж спокійна й розважлива полеміка з ним, в остаточному наслідку обговорювані сутнісні питання літературного процесу й історії літератури було з’ясовано, як мені здається, з науковою коректністю. Більшою мірою це буде здійснено з поглибленням і уточненням основних і супровідних проблем означеного дискурсу, творчим застосуванням зарубіжних теоретичних концепцій, із проставленням необхідних крапок над “і”, що не були гаразд акцентовані в попередні періоди, з докладнішою конкретизацією, з аналізом численних художніх фактів – у дискусіях кінця 1990-х та першого десятиліття 2000-х років (нагадаємо: ця антологія охоплює літературну критику тільки ХХ ст.).

На відкритті меморіальної дошки композитору Володимирові Івасюку. Урочистості відкрив Президент України В. Ющенко. Березень 2017 р.

однобічності, однолінійного, “випрямленого” розуміння громадського обов’язку, розрізняти внутрішньо-психологічне покликання письменника-патріота й не трактувати абстраговано “самозавдання” української літератури, її особливу націотворчу місію, бачити всю складність взаємопроникнення цього “самозавдання” із місією й функцією суто естетичними – такий погляд переважав у критиці 1990-х.

Критики (діаспорні й теренні) початків українського модернізму припускалися (частина їх) мимовільної методологічної помилки: вони розпочинали аналіз не з досліджування в ньому його власних, йому притаманних природних ознак, відмінних од реалістичної тенденції, а підходили до розгляду явища із заготовленим “комплектом” рис і ознак, допитуючи, чи наявний у ньому і якою мірою індивідуалізм, фемінізм, деканонізація, інтелектуалізм тощо? А надто – антитрадиціоналізм й антинародництво?

І все ж розбіжності мали, мабуть, і інший, істотніший, привід. Г. Грабович робив наголос на тому, що “модернізм в історії своїй є космополітичним, міжнародним феноменом”¹ і що “ми повинні вести мову не про переоцінку канону, а про... (далі – в суто сумновідомому директивному тоні. – В. Д.) його створення цілком заново”; інші учасники дискусій 1990-х наполягали передусім на відмінних національних ознаках українського модернізму, переконливо розкриваючи історично зумовлені, нетипові зв’язки й відношення в ряду український модернізм – народництво – національна місія².

Анатолій Погрібний, який видивлявся витоки національного модернізму ще у творчості “першого українського парнасівця” Я. Щоголева і звертав увагу на своєрідність письма А. Кримського, О. Олеса, В. Винниченка, зазначав: “Для розпізнання модернізму в нашій літературі дослідники найстаранніше, ну просто-таки ритуально, використовують мірки модернізму європейсько-польського, німецького й т. д. А з якою метою це робиться? Щоб доводити, що наш модернізм не має отого “канонізованого набору” ознак і “не тягне” чи щоб розкрити самотність національного художнього розвитку?”³

Не витримало критики й палахке, мало аргументоване атакування “народництва”, “народності”, оперування суто софістичною, випрямленою

¹ Грабович Г. Заклинання українського модернізму // Слово і Час. – 1996. – № 1.

² Досить важливе щодо цього спостереження подає Д. Наливайко: “Слід зауважити, що всьому модернізму чужа подібна негачія традицій – навпаки, багатьом його митцям властивий пієтет до певних традицій і пошуки опори в них” (Слово і Час. – 1997. – № 11).

³ Погрібний А. Діалектика літературно-мистецького поступу // Слово і Час. – 1999. – № 7. – С. 24.

опозицією “модернізм – популізм”, без урахування особливих українських обставин, за яких народність і національна ідентичність часто сприймалися (і трактувалися) як синоніми. З незаперечними аргументами тут виступив, підтриманий іншими учасниками дискусії, В. Моренець, розвівши по різні боки позитивізм і народництво початку ХХ ст., розглядаючи останнє як “складний комплекс визначальних етнокультурних особливостей”, як “конкретний історичний сплеск національної свідомості”, якому завдячують і “азійський ренесанс Хвильового”, і “празька школа”, і МУР та ін.

Ще одна засторога на адресу поволи відроджуваної “гуманітарної аури нації” (Л. Костенко) ширилася в 90-х роках. Марко Павлишин у статті “Українська культура з погляду постмодернізму” (1992) непокоївся тим, що з настанням в Україні доби незалежності, коли “визвольні жести”, як і сама “мета нація– держава”, стають учорашніми й коли вже неможливо “далі говорити мовою визвольних телосів”¹: “визвольний проект втрачає логіку свого існування” виникає, на його думку, загроза згорнення проголошеної Рухом і владою плюралістичної національної політики, сенс якої нібито мав би бути у “відмові від етнічного визначення українськості” й відповідно в розвитку гармонійного “неагресивного” суспільства на постмодерністських засадах. Інакше ж і виникає, за М. Павлишином, загроза “риторики переможця”, ідеологічної однобічності, створення нових, на заміну колишніх, “бінарних опозицій”, “підкреслення в щоденному житті атрибутів української етнічності, здатних виключати інші”² (цікаво, які? – російські, “малоросійські”? Бо йдеться ж про “українську мову, зв’язок з українським фольклором”! – В. Д.) і под.

Застереження, якщо не застрашення, до того ж, дедалі відвертішого ідеологічного кшталту, у 1990-х роках не були рідкісними, і зводилися вони, фактично, до неприйняття націоцентричного підходу, а в політиків, м’яко кажучи, неукраїнської орієнтації – до роздратованих звинувачень етноцентризму у “вужкості”, “обмеженості” та інших гріхах і нав’язуванні ідей “поліетнічності української нації” (не населення, народу, а нації), а в культурі – “наднаціональних стратегій”, “мультикультуралізму”, урешті, і космополітизму, тільки в новій (нео)колоніальній обгортці.

Ліна Костенко говорила про підступну ідею, “завезену нам “амбітними аутсайдерами західної науки”³ – десакралізацію українських цінностей. Це не єдиний “ідеопродукт”, за допомогою якого здійснювався в 90-х роках, по суті, диверсійний наступ проти української державності та національної самототожності, основ української України (до слова, це історично актуальне та обґрунтоване поняття природно й несилувано з’явилося в українському соціально-культурному просторі і здобуло – як живий і вічний, корінний і автохтонний слоган – поширення саме тоді, у першому незалежному десятилітті).

На початок 90-х років рано й безпідставно було говорити не лише про “риторику переможців”, чи, тим більше, про виняткові наголоси в суспільстві лише на “атрибути української етнічності”. На той час права і пріоритети української нації в Україні – тої ж української мови чи, як іще пише М. Павлишин, “пієтет щодо українських варіантів християнської релігійності”⁴ та інші “визвольні телоси”, “етнічні атрибути”, ба й більше – символи, святощі, сама історична пам’ять тільки-но відживлювалися, почали обговорюватися в малотиражній літературно-культурній періодиці. Тоді було значно більше підстав говорити

¹ Павлишин М. Українська культура з погляду постмодернізму // Сучасність. – 1993. – № 12. – С. 55-62.

² Там само.

³ Костенко Л. Гуманітарна аура нації, або Дефект головного дзеркала. – К.: ВД “КМ Academia”, 1999. – С. 23.

⁴ Павлишин М. Українська культура з погляду постмодернізму // Сучасність. – 1993. – № 12. – С. 55-62.

про складність подолання старого ідеологічного, імперського арсеналу, не кажучи про витравлення невитравного “совкізму”. І тривога тут мала би полягати в іншому, у цілком протилежному – у тому, що вже тоді розпочиналася цілеспрямована дискредитація, усіянке поневаження й витіснення, зокрема з мас-медіа, етнічних цінностей і “атрибутив”, визначальних, корінних ознак української ідентичності й самотності. Звісно, що в цьому особливу завзятість виявляли речники постмодернізму з їхньою методою еклектичного ідеологічно-гуманітарного “змішування” (mixion), розмивання, нівелювання, а то й огульного відкидання будь-яких цінностей. “... Постмодернізм, – уважає М. Павлишин, – учить бути скептиками щодо авторитетності будь-яких взірців та пояснювальних систем”.

Дискусія про модернізм і постмодернізм тривала й у 2000-х роках, розширювалася й захоплювала ціле коло нових, більш чи менш пов’язаних із дебатованими темами проблем, зокрема, питання нероздільності національної й етнічної самовизначеності, їх штучного розмежування, вона в цілому не прийняла всюди нав’язувану “гетерогенність”, постмодерністсько-космополітичну зверхність і настороженість щодо так званого етнічного патріотизму, заперечила спроби запропонувати під маскою різних “змів” реанімування в літературі “ідеологізації”¹, що в остаточному наслідку має позанаціональну, а в суті своїй антиукраїнську спрямованість. Як таке ідеологічне “перезавантаження” виявляється на практиці, добре засвідчують звинувачення на адресу сучасної української критики й літературознавства в “патріархальному”, “антиінтелектуальному”, “антизахідному” етосі, висунення академічним гуманітаріям закидів у “монополістично-авторитарному”, “совітсько-націоналістичному” (який цікавий цей термінологічний гібрид, що красномовно виявляє позицію його авторів) підходах, а ще (увага!) – в “імпліцитно” відживлюваній “ксенофобській позиції вітчизняної окремішності та самовистачальності”² і, нарешті, у тому, що в їхніх дослідках “місце соцреалізму посів своєрідний гіперпатріотичний нацреалізм”³.

Отже, і ця дискусія, як і попередні, зокрема ті, що належать хронологічно до радянських часів, відразу набула не тільки виявів, а й характеру суто політичного – бо не могла оминати сакраментального українського національного питання. Не можна було не помітити того показового зближення (хто тут був першим – важко сказати) “незаангажованих” учених-міфологізаторів і давніх непозбутніх внутрішніх політично-ідеологічних опонентів українства, які, тут як тут, готові розводитися про “загрозливий” етноцентризм, “патріархальність”, “хуторянську” й “шароварну культуру”, “прадідівський” етнографізм, рустикальність тощо. За цим завжди легко вгадуються то старі “совітські”, “інтернаціональні”, то демоліберальні й антинаціональні, але неодмінно протиукраїнські заміри й наміри.

І все ж закономірно, що в дискусії, яка тривала в 1990-х і в 2000-х роках на сторінках “Слова і Часу” (тут започаткували її Т. Гундорова, С. Павличко), “Сучасності”, “Критики”, “Літературної України” та інших видань, більшість її учасників виступила не просто проти руйнівної, негативістської, нігілістичної спрямованості постмодернізму, огульного й суто ритуального заперечення ним традицій, традиціоналізму, етнічної самодостатності тощо, а проти десакралізаторського руйнування саме *українських* традицій, *української* культури, *української* самовизначальності, підміни

¹ Див.: Дончик В. Так хто реанімує ідеологізацію? // Літ. Україна. – 2007. – 17 черв.; То хто реанімує ідеологізацію? // Українознавство. – 2007. – № 4. – С. 228-233.

² Грабович Г. Літературне історіописання та його контексти // Критика. – 2001. – № 12.

³ Там само.

аналітичної критики дискредитацією національного духовного й ментального досвіду.

“... Постмодерна свідомість стукає у двері”, – заявляла Т. Гундорова 1993 року. Нині й вона, і різні речники постмодернізму, мабуть, скажуть інакше: про час “закриття” цього проекту. Двері зачинилися?

Переконали відповідь нівеляторським і руйнівним тенденціям дала – прямо чи опосередковано – літературно-художня, критична й літературознавча практика на переломі століть, а в суспільному житті – розбудова громадянського суспільства в Україні й відродження української “політичної” та “етнічної” нації, ознаменовані двома Майданами. Загальний наслідок тієї широкої і ґрунтовної полеміки, що пройняла, власне, усі галузі гуманітаристики – ствердження етноохоронної та націотворчої (родової, питоменної, саме їй притаманної, диктованої відмінними від умов розвитку інших літератур) місії літератури української.

У поданих в Антології дискусіях їхні учасники та дібрані упорядниками автори тематично близьких статей не тільки заявляли себе як творчі особистості (наше видання має на меті репрезентувати, крім провідних дискусій, і всі яскраві постаті в українському критичному корпусі ХХ ст.), а й засвідчували рівень і особливості літературної критики на тому чи тому етапі її розвитку, її визначальний вектор. Богдан Рубчак під цим кутом зору досить точно схарактеризував, наприклад, дискурс шістдесятництва: “Зростання поетичної сили 60-ників стимулювало справжню літературну критику, діалоги, дискусії, сутички. Тодішня “рухома естетика” неначе сама позичала тонів і барв у поезії, яку обговорювала й обороняла, поезія і критика 60-х років разом створювали особливу спільну мову, автономну територію”¹. Автор статті “Бо в нас немає часу” вдало порівняв шістдесятників і наступне покоління: перші більше воліли виходити на широкі, навіть на політичні теми, ніж “сліпати над структурою тексту”², другим, вісімдесятникам (попри те, що й на їхню долю випали не менш “серйозні, а іноді й трагічні теми”), стало цікавим “не тільки писати поезію, а й про поезію...” Вельми важливий і такий акцент Б. Рубчака: “філологічні” критики й поети, “чудово розуміючи загрозу українській мові і культурі”, усвідомлюючи значення, у цьому випадку, прямого публіцистичного слова, все ж пильнували, як сказав І. Римарук, аби воно не входило “прописними істинами” у вірші”³.

Як і попередні дискусії, остання не мала (поза окремими винятками) абстраговано-теоретичного, схоластичного характеру, а ґрунтувалася на аналізі творчості багатьох письменників, зокрема молодих, від перших – бубабістів-бунтівників, і не тільки їх, і до найновіших дедалі міцніших і цікавіших припливів, чим сприяла розмежуванню, з одного боку, справжніх новаторських пошуків у поезії, прозі, критиці і, з другого – псевдоестетичних мавпувань, розкриттю специфіки українського постмодернізму, а також зупиненню, якщо можна так висловитися, чужовірного замаху на національні основи. Узагальнені роздуми із цих та інших питань багатопроблемної й багаторівневої дискусії читач знайде в певною мірою “підсумкових”, уміщених наприкінці антології статтях М. Жулинського “Українська література на межі тисячоліть” (1999), Ліни Костенко “Гуманітарна аура нації, або Дефект головного дзеркала” (1999), В. Моренця “Народництво – позитивізм – модернізм” (2000), І. Дзюби “Метод – це насамперед розуміння” (2001).

Основа мистецтва, мистецтва слова зокрема, з якою його антиподи перебувають у постійних ревнивих позвах, – краса. Для української ж

¹ Рубчак Б. Бо в нас немає часу // Сучасність. – 1990. – № 11.

² Там само.

³ Там само.

літератури Краса – це невіддільна, органічна риса її природи, самої її мови, визначальна ознака її неповторності. Основоположна для мистецтва єдність естетичних та етичних завдань виступає і прикметною домінантою національної самобутності дотеперішньої української культури і її імперативом. Принаймні поки існує нація й не переводяться ті, що ладні за фарисейськими сентенціями (“глобальними” й “універсальними”) приховати (згадаймо застереження І. Франка!) своє сприяння пануванню одної нації над іншою чи своє змирення із цим і “своє духовне відчуження від рідної нації”, тобто – допоки існує потреба стояти на сторожі нашого Слова”.

